

**Культурне значення вишитого рушника:
символізм, обрядовість і національна ідентичність**

Анотація. Вишитий рушник завжди відігравав важливу роль у житті українського народу, виступаючи як оберег, елемент обрядовості та символ національної ідентичності. У статті досліджено історичне та обрядове значення рушника, розкрито символіку орнаментів, проаналізовано використання рушника в хрестильних, весільних, поховальних обрядах та інших церемоніях, а також його роль у побутовій культурі.

Ключові слова: вишитий рушник, обрядовість, символіка, орнамент, українська культура, національна ідентичність, народне мистецтво.

Annotation. The embroidered towel has always played an important role in the life of the Ukrainian people, acting as a talisman, an element of ritual and a symbol of national identity. The article examines the historical and ritual significance of the towel, reveals the symbolism of the ornaments, analyzes the use of the towel in christening, wedding, funeral rites and other ceremonies, as well as its role in household culture.

Keywords: embroidered towel, rituals, symbolism, ornament, Ukrainian culture, national identity, folk art.

Вишиваний рушник завжди відігравав важливу роль у житті українського народу, як в обрядових церемоніях, так і в повсякденному житті. Вишивка на рушниках символізує не лише естетичні смаки, а й глибокі духовні та культурні сенси.

Вишитий рушник – це один із найважливіших символів української культури, що супроводжував українців протягом усього їхнього життя, від народження до смерті. Він не лише виконував декоративну і практичну функції, а й відігравав важливу роль у духовному житті українців, зокрема в обрядових ритуалах, що формували національну ідентичність. Вишиті рушники використовувалися у весільних, хрестильних і поховальних обрядах, а також під час релігійних свят і державних церемоній. Рушники відігравали роль оберегів, а орнаменти на них несли сакральний зміст, спрямований на захист родини та дому.

Вишивка в Україні має давнє коріння. Археологічні знахідки та літописи підтверджують, що ще з часів Київської Русі вишивка була невід'ємною частиною побуту та обрядовості. В орнаментиці давніх рушників знаходимо відбитки язичницьких вірувань: символи сонця, землі, родючості, які призначалися для захисту людини та її оточення. Візерунки, зображені на рушниках, мали магічний характер, вони символізували єдність людини з природою та Всесвітом.

З розвитком християнства вишивані рушники стали ще більше вплетені в обрядову культуру. У церковних обрядах рушник супроводжував людину від народження до смерті: на ньому хрестили немовлят, проводжали молодих під час шлюбу, а також використовували в поховальних ритуалах. Усі ці обряди супроводжувалися рушниками з особливими орнаментами, що несли в собі сакральний сенс.

Вишиті рушники стали носіями символічної інформації, яка передавалася з покоління в покоління. Кожен елемент орнаменту мав своє значення. Наприклад, ромби символізували родючість і плідність, а зображення птахів – душу або благословення від предків. Використання рослинних і геометричних мотивів також мало глибокий ритуальний зміст. Орнаменти зображали світогляд народу, його прагнення до гармонії з природою та бажання отримати захист від злих сил.

Рушник також символізував дорогу життя. Він супроводжував важливі етапи життєвого циклу людини і його використовували для різних обрядів: від народження до

смерті. Особливе місце рушник займав у весільних обрядах. Наречених пов'язували рушником під час церемонії, що символізувало об'єднання їхніх життів в одну спільну дорогу.

Також рушники використовували під час побудови житла: новий дім «освячували» рушником, що символізувало захист родини та добробут. Цікаво, що навіть у сучасності залишилася традиція дарувати рушники в особливих життєвих подіях – на знак побажань благополуччя, здоров'я та довголіття.

Одним із найдавніших обрядів, де рушник відігравав ключову роль, був обряд хрещення. Після народження дитини її обов'язково хрестили і під час цього важливого ритуалу новонародженого загортали в спеціально вишитий рушник, що символізував чистоту та захист. Важливо було, щоб рушник був новим і чистим, бо вважалося, що він стане оберегом для дитини. Батьки часто зберігали цей рушник протягом усього життя дитини як символ Божого захисту та благословення. Хрестильний рушник також передавався в родині як родинна реліквія, яка використовувалася для хрещення наступних поколінь. Такий рушник вважався надзвичайно цінним, оскільки він носив у собі енергію родини та зберігав зв'язок з пращурами.

Вишиті рушники були обов'язковим елементом і в процесії проводів людини в останню путь. Вони символізували зв'язок між земним і потойбічним світом. Рушником перев'язували труну, висловлюючи повагу до померлого, або використовували його для спуску домовини в землю. Вишиті символи на поховальному рушнику мали захисну функцію, вони «оберігали» душу покійного на шляху до загробного життя. У деяких регіонах рушником перев'язували руки небіжчика, що символізувало завершення його життєвого шляху та відхід у вічність.

Також існувала традиція дарувати рушники родичам і близьким під час похорону, що було знаком поваги до покійного. Рушники використовувалися для прикрашання хреста на могилі або як частина поховального набору, який зберігався разом з іконами вдома. Такий рушник ставав оберегом для родини покійного та символом їхнього зв'язку з пращурами.

Весільні рушники посідають особливе місце в українській обрядовості. Весілля було однією з найважливіших подій у житті кожної людини і рушники використовувалися на кожному етапі весільного ритуалу. Під час сватання рушником перев'язували руки сватів, що символізувало об'єднання двох родин. У день вінчання наречені стояли на рушнику, що символізувало їхнє єднання в одну родину. Цей весільний рушник був не лише обрядовим атрибутом, а й оберегом для нової родини, який мав приносити мир, злагоду та щастя в їхнє спільне життя.

Весільний рушник часто вишивався нареченою або її матір'ю, що додавало йому особливого значення. Він символізував не лише союз двох людей, а й зв'язок між поколіннями. Кожен орнамент на весільному рушнику мав свій символічний зміст: ромби означали родючість, зірки – благословення небес, а квіти – процвітання та любов. Після весілля рушник зберігався як реліквія, передавався наступним поколінням, а іноді використовувався як оберег у важливі моменти сімейного життя.

Окрім центрального весільного рушника, також існувало кілька інших видів рушників, які використовувалися у весільних церемоніях: плечові рушники, які перев'язували старостам і сватам; покутники, якими прикрашали ікони в хаті молодих; рушники, якими покривали хліб-сіль, що підносили нареченим як символ багатства та родючості.

Рушник супроводжував людину і в обрядах, пов'язаних із будівництвом та освяченням дому. Наприклад, під час закладання нового будинку рушниками застеляли підвалини, що символізувало захист будівлі та добробут для родини, яка буде в ньому жити. Освячення дому хлібом і сіллю на рушнику також мало важливе обрядове значення: воно забезпечувало мир, процвітання та злагоду в новій оселі.

Крім цього, рушники використовувалися для прикрашання ікон у домівках, що мало на меті не лише естетичну, а й обрядову функцію. Рушники на іконах служили символом Божого захисту для родини, а також створювали атмосферу духовної чистоти в домі. У важливі моменти життя, такі як святкування релігійних свят, рушник використовувався для накриття столу, на якому лежав хліб – символ достатку та гостинності.

Рушники використовували не лише в особистих обрядах, а й під час загальнонародних свят і релігійних обрядів. Рушниками прикрашали ікони, вітарі в церквах і будинки. Особливо важливим вважався рушник, на якому подавали хліб-сіль – символ гостинності та поваги. Такі рушники часто мали пишні вишивки та використовувалися під час зустрічей дорогих гостей або на державних урочистостях.

Відтак, вишитий рушник не тільки був важливим елементом побуту та декору, а й символом життя, культури та віри українського народу. Відображаючи історичний досвід, традиції та світогляд, він став невід'ємною частиною національної ідентичності. Рушники служили водночас як засіб захисту, оберегу та символічного вираження родючості, благополуччя та сімейного щастя. Нині, як і століття тому, рушник залишається символом духовного багатства української культури та її неперервного зв'язку з минулим.

Список використаних джерел:

1. Зузяк Т.П., Марущак О.В., Плазовська Л.В., Савчук І.В. Народне мистецтво Поділля: навчальний посібник для студентів ЗВО. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2019. 240 с.
2. Марущак О., Зузяк Т., Соловей В., Кізім С. Синергія цифрових технологій та засобів національного орнаменту у формуванні естетичних уявлень фахівців культури та мистецтва. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 9(15). С. 770-781.
3. Марущак О.В., Магдич Я.І. Інтеграційний підхід у навчанні майбутніх учителів трудового навчання та технологій як умова збереження традицій декоративно-ужиткового мистецтва. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2019. Вип. II. С. 19-22.
4. Марущак О.В., Плазовська Л.В., Лукова О.М. Художні особливості подільської народної вишивки. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 2. С. 177-182.
5. Селівачов М.Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія): навч. посіб. для студ. ВНЗ мистецтва. К.: Редакція вісника «Ант»; «Фенікс», 2013. 416 с.

